

KÖROĞLU DESTANI'NIN TÜRKMEN VARYANTINDA KAFKAS COĞRAFYASI**Ahmet GÖKÇİMEN*****Özet**

Köroğlu Destanı'nın Türk Dünyasında ve komşu halklarda çeşitli anlatımları mevcuttur. Bunlarda biri de zengin içeriğiyle Türkmen varyantıdır. Destanın Türkmen varyantında yer alan çeşitli kollarda Köroğlu ve yiğitleri Türkmenistan'ın dört bir tarafına seferler düzenler. Sefere çıkılan yerlerin başında Kafkas coğrafyası gelir. Köroğlu ve yiğitleri Gürcistan'a, Azerbaycan'a ve Revan'a gider. Buralarda savaşlar ve zaferler kazanırlar. Çoğunlukla İran üzerinden çıkılan seferlerde Tebriz ve İsfahan'a da uğranılır. Köroğlu çoğunlukla Kafkas coğrafyasından Gürcistan'a sefere çıkar. Destanın "Kırk Binler, "Bezirgân" ve "Köroğlu Bey ile Davut Serdar" adlı kollarında Köroğlu'nun Gürcistan'a yaptığı seferler anlatılır. Gürcistan'dan kız alması ve kendi yönetimine bağlı bir devlet kurmasından söz edilir. Diğer kollarda da uzun ya da kısa çeşitli Kafkas ülke ve şehirlerine yer verilir.

Bu makalede Köroğlu destanının Türkmen varyantındaki kollarda bulunan Gürcistan, Azerbaycan ve Revan başta olmak üzere Kafkasya'nın yurtları ve şehirleri hakkında verilen bilgilerden hareketle Köroğlu'nun bölgeyle olan ilişkileri değerlendirilecektir. Ayrıca destanda yer alan Kafkas bölgesindeki yurt ve şehirlerin tasvirleri ve bölge halklarının özellikleri ve folkloruyla ilgili materyaller de incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Köroğlu, Türkmen, Kafkas.

CAUCASIAN GEOGRAPHY OF KÖROĞLU EPIC IN TURKMEN VARIANT**Abstract**

There are various expositions of Köroğlu Epic in Turkish World and neighboring nations. One of them is Turkmen version with its rich content. In different parts of Turkmen version of the epic Köroğlu and his stout men launch expeditions on all sides of Turkmenistan. The main place of expedition is Caucasian geography. Köroğlu and his men go to Georgia, Azerbaijan and Revan. They have battles here and win victories. In the expeditions of Iran they generally stop by Tebriz and Isfahan. Köroğlu mostly goes to expedition to Georgia from Caucasian Geography. In the parts of epic called "Kırk Binler", "Bezirgan" and "Köroğlu Beg and Davut Serdar" Köroğlu's expeditions to Georgia are narrated. His marrying with a wife from Georgia and founding a state dependent on his own governance are mentioned. In other parts various Caucasian countries and cities are mentioned shortly or in detail.

In this paper moving from the information given about the countries and cities of Caucasia that are in the parts of Turkmen version of Köroğlu Epic; Georgia, Azerbaijan and Revan being the primary ones, the relationship of Köroğlu with the region will be studied. Moreover narration of countries and

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, gokcimen@atauni.edu.tr

cities in Caucasian region and materials about the characteristics and folklore of local community that take place in the epic will be examined too.

Keywords: Köroğlu, Turkmen, Caucasian.

Giriş:

Köroğlu Destanı, birçok Türk boyunun arasında varlığını sürdüren önemli ortak değerlerimizden biridir. Hem Türk hem de Türk olmayan uluslarda tanınan destanın Türkmen varyantı zengin bir içeriğe sahiptir (*bk.* Boratav, 1984; İdrisi, 1992; Çladze, 1994; Ekici 2004). Türkmenler arasında anlatılan rivayetlere göre destanın kırk dört kolu mevcuttur. Ama bunların tamamı tespit edilip, derlenip yazıya geçirilmemiştir (*bk.* Aşırov, 1958. s. 3-11). Halk arasından derlenen ilk kollar yazar, şair ve folklorcu Ata Govşudov tarafından sosyalist dönemde Latin harfleriyle neşredilir (*bk.* Gökçimen, 2007). Onu 1958’de on dört kolu içeren bir neşir takip eder (Annasehedov, 1958). 1958 neşri, M. Alımova’nın redaktörlüğünde 2012’de Latin harfleriyle yeniden yayımlanır (Alımova, 2012). Sosyalist dönemde destanın en hacimli metni, yirmi kolla 1990’da basılır (Garrıyev, 1990). Bu incelemede 1990 yılında yayımlanan metin esas alınıp gerektiğinde adı geçen baskıdan farklı bir bilgi olduğunda destanın 1958 baskısı da kullanılmıştır. Konunun anlaşılması açısından öncelikle Köroğlu’nun yaşadığı mekân tanıtılacaktır.

Türkmen anlatılarında yer aldığına göre Köroğlu’nun hükümrانlığını kurup halkını yönettiği yer Çandıbil (Çamlıbel)’dir. Destanın ilk kolu olan “Göroğlının Döreyşi” (Köroğlu’nun Ortaya Çıkışı)’nda Çandıbil şöyle tanıtılır: “Geçmiş zamanlarda Çandıbil adlı bir yurt vardı. O yurttaki büyük büyük dört dağ vardı. Bu yüzden oraya Çardaklı Çandıbil diyorlardı. Halkın çoğu göçebeydi; deve, at ve sığır beslerlerdi. Aral Nehri’nden su içerirlerdi. Onlar Türkmenlerdi. Hükümdarına Cıgalı Bey derlerdi” (Garrıyev, 1990, s. 15). Destanda verilen bilgilere göre Türkmenler Hazar Gölü ile Aral Nehri arasında yaşarlar.¹ Onları yöneten Cıgalı Bey, Yıldız Dağı’nda bulunan Çandıbil’de oturur. Türkmen araştırmacılara göre çardaklı kelimesinin “çihar dağı” (dört dağı) anlamına geldiği belirtilir ve bu ifadede bahsi edilen dağların Balkan, Sonı, Küren ve Boyat olduğu düşünülür. Köroğlu ve dedesinin mekânı Çandıbil, destana göre Yıldız Dağı’ndadır. Türkmenler bu dağın diğer bir adının Balkan olduğuna inanırlar (Kiçigulov, 1978, s. 19-21). Köroğlu, buradan uzak ya da yakın yerlere seferler düzenler. Seferlerin sonunda o, bu dağa döner. Burada Türk mitolojisinde de kökleri bulunan dağa sığınma ve dağda yaşama motifi görülür. Aslında dağ, kör bir ihtiyarın ruhudur. Türkmen varyantında da Köroğlu’nun dedesinin gözlerine mil çekilir. Yani dede Cıgalı Bey,

kör bir ihtiyardır. Burada bir nevi atalar kültüründe olduğu gibi atanın ruhundan yardım bekleme ve antropomorflaşmış dönüşüm gizlidir (Bayat, 2009, s. 125).

Köroğlu'nun seferlerinin yönü çoğunlukla batıya doğrudur. Bunların çoğu gerçek ya da olağanüstü mekânlardır. Bunlar içerisinde Kafkas yurtlarının yanı sıra tarihsel varlığı bulunan belli başlı yer adları da görülür. Mesela Osmanlı, Germiyan, Rum, Arabistan, İsfahan, Revan, Nişabur, Tebriz, Nahçıvan, Herat ve Afganistan gibi (Garriyev, 1990, s. 31).

Köroğlu destanının Türkmen varyantında mezarda doğan Köroğlu, çocukluk çağlarında yaptığı yaramazlıklar ve diğer çocuklara verdiği zararlardan ötürü halkın gözüne batmaya başlar. Dedesi Cıgalı Bey, torununun başına bir hadise gelmesinden çekinerek, Rum vilayetine gider. Orada Hünkâra seyislik yapar. Hünkârın talebi üzerine iyi bir cins at bulur. Fakat Hünkâr, bu zayıf atı beğenmeyince Cıgalı Bey'in gözlerini oydurur. Bunun üzerine genç Köroğlu ve dedesi, Kıratla birlikte ülkeyi terk eder. Erenlerin bade içirmesi üzerine hükümlüğe layık bulunan Köroğlu, onların işaretiyle Çandibil'e gider ve kırk yiğidi çevresine toplar. Köroğlu, halkının başına geçer, daha sonra evlenir. Ardından Çandibil'den seferler düzenlemeye başlar. Onun gittiği yerler arasında Kafkas ülkeleri de vardır. Bunlardan özellikle Gürcistan dikkati çeker. Burada incelediğimiz metinlerdeki kol sırasına göre Kafkas ülkeleri hakkında destanda yer alan bilgiler verilecektir.

Köroğlu Destanı'nın Türkmen Varyantında Kafkas Coğrafyası:

Köroğlu Destanı'nın başlangıcında, öncelikli olarak ana mekân Türkmen yurdu olan Çandibil tanıtılır. Ardından diğer komşu bölge, şehir ve ülkelerden söz edilir. Köroğlu bu yerlere kız almak ve vergi toplamak için gider. Zaten tarihî kaynaklarda çeşitli sebeplerle Oğuz / Türkmen boylarının Kafkasya üzerine seferler düzenlediği aşikârdır. *“Aynı zamanda yerli halkın köy ve kentlerini yağma etmeye başlayan ve birçok şikâyetlere neden olan Türkmen / Oğuz oymakları, Gürcü ve Ermeni topraklarını ele geçirmeyi ve kendilerine yurt bulmayı amaç edinmişlerdi”* (Tüysüz, 2009, s. 366). Destanın boylarında en açık biçimde Kafkas ülkelerine ait ilk bilgi “Göroğlu'nın Döreyşi” (Köroğlu'nun Ortaya Çıkışı) adlı ilk kolda başlar. Bu kolda “yörsün” redifli şiirin ilk dörtlüğünde Köroğlu kırk yiğidine Gürcistan'a gitme arzusundan söz eder.

<i>“İlgarım bar Gürcistan’a,</i>	<i>Gidesim var Gürcistan’a,</i>
<i>Meniñ bilen aşan yörsün,</i>	<i>Benimle aşan yürüsün,</i>
<i>Ar üstünde şirin candan,</i>	<i>Ar için şirin candan,</i>
<i>Maldan başdan geçen yörsün.”</i>	<i>Maldan serden geçen yürüsün.</i>

(Garrıyev, 1990, s. 57).

Metinde görüleceği üzere Köroğlu, Gürcistan’a gitmek için kırk yiğidin nabzını ölçer. Onların kendi isteğine karşı göstereceği tepkiyi merak eder. Her ne kadar bu isteği hemen gerçekleşmese de ülkenin adının şiirde yer alması açısından önemlidir. Çünkü Köroğlu bu kolda olmasa da sonraki kollarda Gürcistan’a gidecektir. Destanın 1958 baskısında ise aynı redifli şiirde Köroğlu Gürcistan’a değil Rumistan’a gitmek ister (Annasehedov, 1958, s. 94).

Kafkasya bölgesine ait ikinci önemli bilgi “Övez” adlı kolda yer alır. Bahsi edilen kolda Övez Dağıstan’a kaçırlır. *“Bunlar, Övez’i uyuyanların arasından alıp Dağıstan’a doğru gidiverdiler. Bunlar orada kalıversinler. Övez Sultan’ı bayıltan ilaç üç gün etkiliymiş”* (Garrıyev, 1990, s. 194). Övez’in götürüldüğü Dağıstan’dan destanın bu kolunda uzunca söz edilmez. Sadece yurdun adı verilir. Övez adlı kolda Köroğlu, Övez’i kurtarmak için Dağıstan’a gelir ve düşmanlarını yener. Bunun dışında Kafkasların bu önemli yurduna ait başka bilgi verilmez. Aslında destanda Dağıstan mekân kavramını karşılamak üzere tercih edilir; yurtla ilgili geniş malumat verilmez; dikkat, Köroğlu ile Övez’e çekilir.

Köroğlu; Türkmen varyantında ve Özbek, Uygur gibi doğudaki bazı varyantlarda aslen Türkmen’dir. Destanın Türkmen varyantında zaman zaman kılık değiştirdiğinde kendini diğer Türk boylarından biriymiş gibi tanıtır. O, bu durumlarda özellikle kendini ya Azeri ya da Osmanlı olarak takdim eder. Hatta konuştuğu zaman Türkmence değil de girdiği kılığın diline göre Azerice veya Osmanlı Türkçesi ile konuşur. Burada dikkati çeken önemli unsur, Köroğlu’nun çoğunlukla Kafkasya ve İran’da yaşayan komşusu olan Türk soydaşlarından Azerilerden biriymiş gibi kendisini tanıtmasıdır. “Övez’in Halas Edilişi” (Övez’in Kurtarılışı) adlı kolda Köroğlu, Övez’i kurtarmak için Azeri bir tüccar kılığına girer. *“O zaman Köroğlu söyledi:*

- *Bizler Azerbaycanlıyız.*
- *Azerbaycanlıysanız durumunuzdan haber verin”* (Garrıyev, 1990, s. 217).

Köroğlu, Övez hakkında doğru bilgilere ulaşmak için kendini Azeri olarak tanıtır ve muhataplarını inandırır. O, bir Azeri gibi davranarak Irak, Rum ve İsfahan'ın sahibi olan Hünkâr ile görüşür; sonunda bir yolunu bulur ve Övez'i kurtarır.

Köroğlu'nun Türkmen varyantında Kafkas ülkelerine ait en geniş bilgiler üç kolda yer alır. Birincisi “Övez Öylenen” (Övez Evlenmiş), ikincisi “Bezirgen” (Bezirgân) ve üçüncüsü “Göroğlu Beg Bilen Davut Serdar” (Köroğlu Bey ile Davut Serdar)'dır. Bu kollardan ilkinde Köroğlu eşi Agayunus Peri'nin tavsiyesiyle oğlu Övez'i Gürcistan Padişahı Leke'nin² ortanca kızı Gülruh ile evlendirmeyi düşünür. Neticede Köroğlu yola çıkar. Beş gün sonunda büyük bir nehri geçer. Epey bir süre yol kat ettikten sonra Gürcistan'a ulaşır. Gülruh'un yaşadığı saraya gelir. Köroğlu beş kıtalık “menzemez” redifli bir şiirle Gürcistan'ı şöyle anlatır:

<i>“Yolum düştü Gürcüstan'ın ilinden,</i>	Yolum düştü Gürcistan'ın eline,
<i>İlleri bar, biziñ ile meñzemez,</i>	Elleri var, bizim ele benzemez.
<i>Seyran etsem, bakcasınıñ gülünden,</i>	Seyran etsem bahçesinin gülünü,
<i>Gülleriñ bar, biziñ güle meñzemez,</i>	Gülleri var, bizim güle benzemez.
<i>Gara gutna geyer, egin düvmeli,</i>	Kara başlık takar, sırtı düğmeli,
<i>Gözelleri bir-birinden övmeli,</i>	Güzelleri bir birinden [ayrı] övmeli,
<i>Begleri bar, tarıpını diymeli,</i>	Beyleri var tarifini yapmalı,
<i>Hanları bar, Övez Han'a menzemez.</i>	Hanları var, Övez Han'a benzemez.
<i>Bahar bolsa güllerini tirerler,</i>	Bahar olsa güllerini dererler,
<i>Başlarına samır telpek geyerler,</i>	Başlarına samur kalpak takarlar,
<i>Atlananda “nida nida” diyerler,</i>	Ata binende nida ederek haykırırlar,
<i>Dilleriñ bar, biziñ dile meñzemez,</i>	Dilleri var bizim dile benzemez.
<i>Sahraları bardır, çöl beyevanlı,</i>	Sahraları vardır, çöl, kırsal,
<i>Gözelleriñ bardır mahı tabanlı,</i>	Güzelleri vardır, ay yüzlü,
<i>Çobanlarıñ bardır, yanı gapanlı,</i>	Çobanları vardır, yanı kapanlı,
<i>Mallarıñ bar, biziñ mala meñzemez,</i>	Malları var, bizim mala benzemez.

Höves bilen al şarapdan içmeli, İstekle al şaraptan içmeli,
At oynadıp, daşgın çaydan geçmeli, At sürüp, taşkın çaydan geçmeli,
Göroğlı Beg niçe biden guçmalı, Köroğlı Bey, nice belden kucaklamalı,
Billeriñ bar, biziñ bile meñzemez.” Belleri var, bizim bele benzemez.
 (Garrıyev, 1990, s. 261-262).

Karacaoğlan'ın “benzemez” redifli şiiriyle³ de büyük benzerlikler gösteren beş kıtalık bu şiirde Köroğlu, oldukça açık bir biçimde Gürcistan'ı betimler. Ülkedeki ellerin, kendi yurduna benzemediğinden ve dilinin kendi dillerinden farklı olduğundan söz eder. Ardından Gürcülerin kıyafetlerini tasvir eder. Ona göre Gürcüler, siyah başlık takar ve sırtları düğmeli giysiler giyinirler. Bazen de başlarına samur başlık takarlar. Ayrıca sahralarının geniş çöllerden oluştuğunu ifade eder. Fakat ülkenin çöl olması gerçeğe aykırıdır. Burada destan anlatıcısının Gürcistan'ı tam tanımadığı hissedilir. Anlatıcı, Türkmenistan çöllerinden esinlenerek kendi ülkesindeki yeryüzü şekilleriyle Gürcistan'ı tanıtır.

Köroğlu, oğluna alacağı Prenses Gülrüh'un sarayı hakkında bilgi alır. Gürcistan'da yer alan bir mekânın nasıl betimlendiğini anlama açısından bu tasvirler yer verilecektir. “*Oğlum tarifimi dinlersen, filan yerden varsan, üç yüz altmış bağ ve çardağı vardır. Yüksekliği kırk gez,⁴ eni on iki gez olan kapısı bulunur. Ona hiçbir şey zarar vermez. Onu nasıl edip geçeceğini kendin biliyorsun. Git! Onun hilesini bulup aşsan bile üç yüz cariyesi vardır*” (Garrıyev, 1990, s. 265) Destanda belirtildiği üzere Gürcistan prensesinin üç yüz altmış bağ vardır ve yüksek bir kapısı olan sarayda oturur. Buraya ulaşmak zordur. Fiziki engellerin yanında cariyeler arasında büyücüler de vardır. Köroğlu bütün bunları aşmalı ve Gülrüh'u kaçırmalıdır. Çünkü kaçırdığı kız sıradan bir kişi olmadığı için engeller de basit değildir. Bu örnekte olduğu gibi halk anlatılarında ulaşılabilecek varlık ne kadar önemliyse geçilecek engeller de o denli zor olur.

Köroğlu Destanı'nda Kafkas coğrafyasına ulaşmak ve oradan dönmek için önemli bir geçit vardır. Bu geçit Aras Nehri'dir.⁵ Destanda Aras'tan hem çay hem de nehir olarak söz edilir. Aras, sanki bir bölge sınırır. Çünkü Köroğlu ülkesini terk ettiğinde öncelikli olarak Aras'ı aşar veya yurduna döndüğünde bu nehri geçer. O, Gürcistan'ın da aralarında bulunduğu çeşitli ülkelere sefer düzenlerken mutlaka Aras'ı geçer. Aras'ı geçme, kendi topraklarını terk olduğu gibi, ülkesine dönerken de topraklarına ayak basma anlamını taşır. “*Bu yer, kırk dört kapılı şehir değil, Aras Çayı'nın kenardır. Tathı suyun yanındır. Bu meydanda bu yığınağı, atı,*

silahı kısacası bu ganimeti Tanrı verdi Köroğlu!" (Garrıyev, 1990, s. 242). Aras'ın suyunun tatlı olduğu belirtilir ve onun kenarına ulaşıldığı için Köroğlu'nun adamları çok sevinir. Bu suyun yanında onlar güven duyarlar. Çünkü Aras, Çandıbil'e ulaşmanın işaretidir. Destanın farklı yerlerinde Köroğlu Aras'ı Kırat'ıyla geçmesinden söz eder.⁶ Mesela "Arapdan Ar Alış" (Arap'tan İç Alış) adlı kolda Köroğlu şöyle söyler:

*"Gurbanıñ bolayın, canım Girat'ım, Kurbanın olayım canım Kırat'ım,
Araz Deryası'ndan geçer günündür!" Aras Nehri'nden geçme günündür!*
(Garrıyev, 1990, s. 85).

"Kırk Münler" (Kırk Binler) adlı kolda Leke Padişah ve müttelikleri, Gülrüh'u kaçırdığı için Köroğlu'ndan intikam almak ister. Bu sebeple büyük bir ordu hazırlar. Köroğlu, bu hadiseyi haber alır ve Gürcistan'a meydan okur. Beş kıtalık şiirin son dörtlüğünde Gürcistan'a şöyle seslenir:

*"Göroğlı beg, adım eleme desdan, Köroğlu Bey, adım âleme destan,
Giratım meydanda ner kimin mestan, Kıratım meydanda erkek deve gibi mestane,
Haybatımdan titrer külli Gürcistan, Heybetimden titrer bütün Gürcistan,
Tekeli Türkmenli illerim bar." Tekeli Türkmenli ellerim var.*
(Garrıyev, 1990, s. 390).

Köroğlu bu sözlerinde hem kendisiyle hem de kıratıyla övünür. Aynı zamanda halkını da anar. Onların Teke ve Türkmenler olduğunu belirtir. Gürcistan'ın ise elinin altında olduğunu, heybetinden titrediğini söyler. Böylece Leke Padişah'a meydan okur. Leke Padişah'ın gücünün kendi ordusu ve halkı karşısında yetersiz olduğunu ifade eder.

"Bezirgen" (Bezirgân) adlı kolda Köroğlu'nun eşi Agayunus Peri, ona Gürcistanlı Bezirgân'dan söz eder. Onun on sekiz yıldır ticaret yaptığını fakat vergi vermediğini anlatır. Agayunus Peri, on iki kıtalık şiirde Bezirgân'ı tanıtır ve Köroğlu'yu ondan vergi almak için ikna etmeye çalışır. Mesela üçüncü dörtlükte Bezirgân'ın mertliğinden bahseder ve onu aslan ve kurda benzetip Gürcistan'ın güçlü kuvvetli kişilerinden olduğunu söyler.

*"Ugra adamın merdine, Git adamın merdine,
Gürcistan'ın şir gurduna, Gürcistan'ın aslan kurduna,*

Sapar aynı on dördüne,

Sefer ayının on dördüne,

Bar ha Göroğlu, Göroğlu!”

Git ha Köroğlu, Köroğlu!

(Garrıyev, 1990, s. 537).

Köroğlu yola koyulur ve Aras Çayı'na gelir. Burayı mesken tutar. Bezirgân'ın yolunu kesip onu yakalamayı planlar. Bezirgân, Erzurum'a doğru yola çıkar. Aras Nehri'ne ulaşınca Köroğlu ile karşılaşır. Köroğlu onu dört kıtalık şiirinde över. Örneğin ilk dörtlükte Bezirgân'ı ağalar ağası, Gürcistan'ın sultanı ve dağların aslanı olarak betimler.

“Ugrap geldiñ Gürcüstan'ıñ ilinden,

Yola çıkıp geldin Gürcistan elinden,

Agalar agası- begdir Bezirgen!

Ağalar ağası beydir Bezirgân!

Gürcistan iliniñ hanı soltanı,

Gürcistan elinin hanı sultanı,

Dağların arslanı-şiri Bezirgen!”

Dağların aslanı Bezirgân!

(Garrıyev, 1990, s. 557).

Köroğlu Destanı'nın “Bezirgen” adlı kolunda Gürcistan'la ilgili oldukça fazla malumat vardır. Köroğlu sözlerinde Gürcistan'ı teferruatlıca tanıtır. Kırk yiğidine seslenen Köroğlu onları Gürcistan'a gitmeye teşvik eder.

“Mundan barsak Gürcistan'a,

Buradan varsak Gürcistan'a,

Kırk mün öyli ili bardır.

Kırk bin evli eli vardır.

Kırk yigidim vehim etme,

Kırk yiğidim endişe etme,

On bir günlük yolu bardır.⁷

On bir günlük yolu vardır.

Sürün bedevi mestana,

Sürün bedevi atı mestane,

Oynadıp girin meydana,

Oynatarak girin meydana,

Mundan barsak Gürcistan'a,

Buradan varsak Gürcistan'a,

Elli mün begleri bardır.⁸”

Elli bin beyi vardır.

(Garrıyev, 1990, s. 579).

Köroğlu Gürcistan'ı abartılı bir üslupla ve stilistik sayı motifleriyle tanıtır. Ülkenin kırk bin evi, elli bin beyi ve buldukları yerden on bir günlük, başka bir rivayette on beş günlük

yolu vardır. Diğer taraftan bağlık bostanlık olduğu yani verimli bir yer olduğu da ifade edilir. Köroğlu Destanı'nın 1958 yılı baskısında bulunup 1990 neşrinde yer almayan “bu meydana” redifli dört kıtalık şiirde Gürcistan yolunun bulunduğu yere uzaklığının kırk gün olduğunu belirtir. Bu yolun bir günü, on çöle denktir denir (Annasehedov, 1958, s. 591). Dağlık bir coğrafyada bulunan ve ormanlarla kaplı ülkede ulaşımın zor olduğunu, uzun sürdüğünü ifade etmek için Köroğlu kendi yurdunun coğrafi yapısı kullanılarak on çöl benzetmesini yapar.

Köroğlu Destanı'nın Türkmen varyantında Gürcistan hakkında son geniş bilgi “Göroğlu Beg Bilen Davut Serdar” (Köroğlu Bey ile Davut Serdar) adlı koldur. Köroğlu, Gürcistan'ı aldıktan sonra orayı yönetmesi için güvenilir birini aramaya başlar. Halkı toplar, onların fikrini sorar. Onlar hep bir ağızdan Davut Serdar adını verirler. “*Onun adına Davut derler. O, güç ve kuvvetiyle tüm Gürcistan'da bilinir. O, hayattaysa onu güreşte yıkacak yok dedi. Etrafındakiler Davut'un liderliğe münasip olduğunu söylediler*” (Garrıyev, 1990, s. 595). Köroğlu, Davut Serdar'ı çağırır ve ona liderlik teklif eder. Davut Serdar, Köroğlu'nun dostluğunu ve önerisini kabul eder, Gürcülerin başına geçer.

“Göroğlu Beg Bilen Davut Serdar” adlı kolda Gürcistan'ın dağları ve suları hakkında bilgi verilir. Davut Serdar, Köroğlu'yu ülkesinde geziye çıkarır. Köroğlu da ona şu cevabı verir: “*Şimdi biz yurdumuza dönmeliyiz. Bunun için gitmeden önce sizin yurdunuzun güzel dağlarında, pınarlı vadilerinde dolaşp birkaç gün geçirsek, dinlensek nasıl olur?*” (Garrıyev, 1990, s. 598). Köroğlu sözlerinde Gürcistan'ın güzel dağları (yeşil dağlarını) ve pınarları bol vadileri olduğunu belirtir. Dinlenmek için buraları görmek ister. Davut Serdar, onun bu arzusunu kabul eder ve ülkesini gezdirir. Davut Serdar, ülkesini ve yaşadığı kaleyi Köroğlu'ya tanıtırken Gürcistan'ın belli başlı özelliklerini de sayar.

“Üsti garlı daglarımız bar,

Üstü karlı dağlarımız var,

İr iymişli bağlarımız bar,

Meyveli bağlarımız var,

Düşman yenen çağlarımız bar,

Düşman yenen çağlarımız var,

Göroğlu yör indi-yör indi.”

Köroğlu yürü şimdi, yürü şimdi.

(Garrıyev, 1990, s. 599).

Davut Serdar, dört kıtalık şiirin ikinci kıtasında yurdunun dağlarını karlı ve bağlarının meyveli olmasından söz eder. Kafkas bölgesinin en verimli topraklarına sahip olan Gürcistan'ın bağlarına, meyvelerine dikkat çekilmesi manidardır. Köroğlu, ülkeyi gezdikten sonra Aysoltan,

sekiz kıtalık bir şiir ile Gürcistan'ı över ve Türkmen - Gürcü dostluğuna dikkati çeker. Davut Serdar'ın gösterdiği güzellikleri aynı biçimde şiirinde betimler. O da Gürcistan'ın dağlarını, meyveli bağlarını, pınarlarını, sulak vadilerini, rengârenk güllerini anlatır (Garrıyev, 1990, s. 604 - 605). Destanın bu kolunda Gürcülerin diniyle ilgili de bilgiler vardır. Davut Serdar, birçok ülkenin liderinin katılacağı Çandıbil'de tertip edilen toya çağırılır. Molla Maşırık, Köroğlu'ya toya neden dini farklı bir kimseyi çağırdığını sorar.

“- Gürcistan'dan adam çağırsak nasıl olur? Molla Maşırık, Köroğlu Bey'e:

- *Onlar Muhammet ümmeti değil, onların dini bizim dinimizle aynı değildir, dedi.*”
(Garrıyev, 1990, s. 618).

Köroğlu dini farklı olsa da Davut Serdar'ı toya çağırır ve onu ağırlar. Bu kolda Azerbaycan'ın adı da yer alır. Ama ülke hakkında geniş bilgi yoktur. Sadece adı bulunur.

Sonuç:

Köroğlu Destanı'nın Türkmen varyantında Kafkas coğrafyasının çeşitli ülkeleri bulunur. Bunlardan bazıları adlarıyla bazıları da bir kısım özellikleriyle yer alır. Onlar içerisinde Azerbaycan ve Gürcistan önemli bir yere sahiptir. Hususiyile Gürcistan yeryüzü şekilleri ve belli başlı vasıflarıyla destanda anlatılır. Ülke; karlı dağları, sulak vadileri, meyveli bağları, gülleri, kalesi, dini, giysileri, yolu, halkı, hanları ve beyleriyle tanıtılır. Destanda Gürcistan'ın bu vasıfları gerçeğe uygun bir biçimde betimlenmiştir.

Köroğlu Destanı'nda kahramanın buralara gelmesi ülkesinin vergilerini artırmak ve itibar kazanmak içindir. Gürcistan'a birden fazla sefer düzenleyen Köroğlu, oradan iki kız alır. Birini oğlu Övez ile diğerini kırk yiğidinden Taymaz Bey ile evlendirir. Bu evlilikler sonunda Türkmen - Gürcü dostluğunu tesis eder ve ülkeye Davut Serdar'ı lider yapar.

Halk anlatılarında dolayısıyla destanlarda başkahramanın yurdundan uzak yerlere seyahati önemli bir yer arz eder. O, genellikle ülkesinden çok farklı mekânlara ulaşır. Bazı destanlarda bu mekânlar arasında olağanüstü yerler de olabilir. Ama mutlaka gidilecek yerin kahramanın yurdundan farklı özellikleri olması gerekir. Köroğlu Destanı'nın Türkmen varyantında Kafkasya'ya sefer düzenlenmesinde bölgenin zenginlikleri ve doğal güzellikleri oldukça etkilidir. Zira destan kahramanı Köroğlu'nun yurdu çöllerle kaplıdır ve soğuk suları neredeyse yok denecek kadar azdır. Buna karşılık özellikle Gürcistan sulak arazileri, yeşil

dağları, vadileri ve zengin tüccarlarıyla Köroğlu'nun ilgisini çeker. Ülkenin bu vasıfları sebebiyle Köroğlu buraya sefer tertip eder ve alır.

Köroğlu Destanı'nın Türkmen varyantındaki yer ve şahıs isimleri bize tarihsel materyal ile halk kültürü ürünlerini kıyaslama imkânı sağlar. Destandaki geniş coğrafyanın haritasının çıkarılmasında yardımcı olabilir. Destanın bütüncül bir biçimde hem Türk dünyası hem de Türk olmayan uluslardaki varyantları üzerine yapılacak mukayeseli çalışmalar; destanın oluşumu, kahramanın yaşadığı yerin tespiti, seferlerde izlediği yolları belirleme ve diğer birçok problemi aydınlatması açısından önemli ipuçları sunabilir. Köroğlu Destanı'nı tamamiyle bir tarihi materyal olarak görmediğimiz gibi bütünüyle de gerçekten kopuktur diyemeyiz. Çünkü destandaki gerçeklik, halkın muhayyilesiyle şekillenmiş ve yoğrulmuştur. Bu gerçekliği, abartı ve eksiklerine rağmen toplumsal ve kültürel bir yapının vesikası olması açısından dikkate almak gerekir. Özellikle folklorik materyalleri ve zengin kültürel içeriğiyle bu destan, hem tarihe hem de edebiyata veriler sağlayabilir.

Notlar:

1. Faruk Sümer, *Tarihî Vesikalar ve Destanlar Işığında* adlı eserinde, Oğuzların Türkmen boyu hakkında çok teferruatlı bilgi verir (Sümer, 1999).

2. Gürcistan'da yaşayan ve yerli halka çoğu kere zarar veren, 17. ve 18. yüzyıl Gürcü tarihlerinde yer alan "Lek" adlı bir aşiret vardır. Köroğlu Destanı'nda adı geçen Gürcü Padişahı Leke'nin ismiyle bu aşiretin adı arasında bir benzerlik olduğu görülmektedir (Berdzenişvili – Canaşia, 1997, s. 272-275).

3. Köroğlu'nun okuduğu bu şiir, Karacaoğlan'ın "benzemez" redifli eseriyle çok benzerlik gösterir. Karacaoğlan, Frengistan gezisini anlattığı eserinde aynı Köroğlu gibi davranır ve kendi yurdu ile Frengistan'ı kıyaslar. Koşma biçiminde yazılan iki şiir de on birli hece vezni ile yazılmıştır. Karacaoğlan'ın şiirinin ilk dördlüğü neredeyse Köroğlu destanındaki şiirin aynısıdır.

"İndim seyran ettim Frengistan'ı,

İlleri var bizim ile benzemez.

Levin tutmuş gonceleri açılmış,

Gülleri var bizim güle benzemez" (Öztelli, 1971, s. 115).

Karacaoğlan ile Köroğlu'nun söylediği şiirin ikinci ve dördüncü mısraları tamamıyla aynıdır. İkisinde de iller ve güller kıyaslanır. Karacaoğlan, dini değişik, kendi yurdundan farklı bir ülkeyi dolaşır; izlenimlerini mısralara döker. Frengistan örneğinde olduğu üzere Köroğlu da hem dini hem de kültürü farklı Gürcistan'ı betimlerken Karacaoğlan gibi düşünür.

4. Gez: Arşın, endaze, kısa talim oku, okun çentiği, nişane. (Devellioğlu, 1998, s. 288).

5. Alpaslan Ceylan'ın hazırladığı “Doğu Anadolu Araştırmaları Erzurum - Erzincan-Kars” adlı çalışmada Aras'ın geçtiği yerler ve tarihçesi hakkında geniş bilgiler mevcuttur (Ceylan, 2008, s. 38-41).

6. Herodot'un eserinde anlatıldığı üzere Aras, tarih boyunca kavimlerin Kafkasya ve Anadolu'ya yaptığı seferlerde geçtiği bir nehirdir (Bk. Herodotos, 1983, s. 206-213). Yaygın şöhreti ve önemli konumu ile Aras, Köroğlu Destanı'nın Türkmen varyantında önemli duraklarından biri olmuştur. Birçok Türk boyunun uğrak yeri olan nehir, Köroğlu için de Çamlıbel ve diğer coğrafya arasında bir sınır gibi kabul edilmiştir.

7. Bu mısra, destanın 1958 neşrinde “On beş günlük yolu bardır” şeklindedir (Annasehedov, 1958, s. 593).

8. Bu mısra Köroğlu destanının 1958'deki neşrinde “Bağ-bossanlı güli bardır” şeklindedir (Annasehedov, 1958, s. 593).

9. Bilindiği üzere Gürcistan'ın kurucu krallarından en önemlisi II. Davit'tir. Destanda Gürcistan'ın başına geçen Davut Serdar ile Davit isminin aynı olması dikkati çeken önemli bir ayrıntıdır (Berdzenişvili – Canaşia, 1997, s. 126-129).

Kaynaklar

Alımova, M. vd. (2012). *Göroğlu*. Aşgabat: Türkmen Dövlət Neşiryat Gulluğu.

Annasehedov, S. vd. (1958). *Göroğlu*. Aşgabat: Türkmen Dövlət Neşiryatı.

Aşırov, N. (1958). “Göroğlu Eposı Dogrusında”. *Göroğlu*, Aşgabat: Türkmen Dövlət Neşiryatı, s. 3-11.

Bayat, F. (2009). *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı Türk Dünyasının Köroğlu Fenomonolojisi*. İstanbul: Ötüken Neşiryat.

Berdzenişvili, N. ve Canaşia S. (1997). *Gürcüstan Tarihi*. (çev. Hayri Hayrioğlu), İstanbul: Sorun Yayınları.

- Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Ceylan, A. (2008). *Doğu Anadolu Araştırmaları Erzurum – Erzincan - Kars (1998-2008)*. Erzurum: Güneş Vakfı Yayınları.
- Çlaidze, L. G. (1994). *Köroğlu Gürcistan'da*. (çev. H. A. Necefoğlu, H. İdrisi), Erzurum: Taş Medrese Yayınları.
- Devellioğlu, F. (1998). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat* (15. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ekici, M. (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Garrıyev, B. A. vd. (1990). *Göroglı*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- Gökçimen, A. (2007). *Ata Govşudov'un Romanları Üzerine Oluşumsal Yapısalcı Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Ens.
- Heredotos. (1983). *Heredot Tarihi*. (Haz. Azra Erhat), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İdrisi, H. (1992). *Köroğlu Destanının Azeri Rivayeti Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Ün. Sosyal Bilimler Ens.
- Kiçigulov, P. (1978). *Göroglı Hakında Söhbət*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- Öztelli, C. (1971). *Karacaoğlan Hayatı Sanatı Şiirleri* (7. Baskı). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları* (5. Baskı). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Tüysüz. Ş. C. (2009). "Selçukluların Transkafkasya'ya Yönelik İlk Akınları". *II. Uluslararası Kafkasya Tarihi Sempozyumu* (15-17 Ekim 2008). Kars: Eser Ofset Matbaacılık.